

פרשת ויקרא

הרב עזרא ביק

הקטרה

ויעקב (מ"ו, א'), אינם מזכירים זריקת הדם (ראו גם קרבנו של מנוח אבי שמשון). וכן בפרשתנו, מושם דגש עדין אך עם זאת ברור על שריפת הבשר. בעוד זריקת הדם מוזכרת באמצעה של סדרת פעולות הנעשות על הקרבן (פסוק ה'), שריפת הבשר על המזבח הושארה לסוף, ומאופיינת כשלעצמה על ידי הביטוי המסכם "עלה אשה ריח ניחוח לה".

שריפת הבשר היא זו המעניקה לקרבן העולה את שמו – הקרבן נקרא כך משום שהוא "עולה כליל" על המזבח. לאחר שנשרף, נקרא הקרבן "אשה" – לפי הרמב"ן, פירוש המילה הוא "שרוף". ולבסוף, הקרבן נקרא "ריח ניחוח", מה שמתייחס כמובן לריח הבשר הנשרף. חשוב לשים לב כי נראה שהביטוי המסכם, ובמיוחד חלקו האחרון, הוא זה המגדיר את חשיבותו והשפעתו של הקרבן. בעוד המשמעות המדויקת של הביטוי "ריח ניחוח" אינה ברורה, אין ספק כי הוא מבטא את שביעות רצונו של הקב"ה מן הקרבן, והעובדה כי ביטוי זה נקשר דווקא לשריפת הבשר מצביעה על כך שהקטרת האימורים היא האמצעי להשגת מטרה זו.

משום כך, אקדיש את השיעור הנוכחי להיבט זה של הקרבנות; שריפת חלקים מבשר הקרבן על המזבח. בפסוק כתוב "והקריב הפהן את הפל והקטיר המזבחה". מהי משמעות המילה "הקטיר"?

התשובה לשאלה הזו נראית לי כיום כל כך ברורה, שאני מהסס לכתוב עליה שיעור. עם זאת, עלי להודות שבפעם הראשונה בה הבנתי את התשובה הנכונה, ההבנה שינתה את תפישתי את הקרבנות. מאז דנתי רבות במילה זו עם אנשי ספר מכובדים, ומה שכיום נחשב בעיני כפרשנות הנכונה כמעט תמיד הפתיע אותם. אמשיך אם כך, ואני מבקש את סליחתו של כל מי שימצא את הדברים פשוטים וברורים מאליהם.

בכל התרגומים המסורתיים, יהודיים ולא-יהודיים, של התורה לאנגלית, המילה "הקטיר" מתורגמת כ"שרף" (burn). מעשית, זה אכן מה שהתורה מצווה על הכהן לעשות – החלקים העולים על המזבח נשרפים באש. יש חשיבות להבנת השימוש במילה "הקטיר" במקום "שרף" בפסוק זה ובכל פסוק אחר המתאר מה נעשה בבשר קרבן.

יום אחד, לפני מספר שנים, מצאתי בספריה ספר על חומש ויקרא והתחלתי לקרוא אותו. בעמוד הראשון של הספר, שנכתב באנגלית, צוטט פסוק. בדרך כלל עלי לתרגם פסוקים לעברית על מנת לזהות אותם, אולם במקרה זה לא

חז"ל מכנים את ספר ויקרא "תורת כהנים". ואכן, רובו של הספר עוסק במצוות הקשורות למקדש, וכן בחוקים נוספים הקשורים למעמדם של הכהנים והשלכותיו השונות. במובן זה, ספר ויקרא הוא המשך ישיר וכמעט רציף של ספר שמות, המסתיים בהקמת המשכן על ידי משה והשראת שכינה עליו בגלוי. הקב"ה נתן לעם ישראל את המשכן; כעת עליהם לקרוא את המדריך למשתמש.

פרשת ויקרא פותחת ברשימה תמציתית של הוראות כיצד להקריב את סוגי הקרבנות השונים – עולה, מנחה, שלמים וחטאת. אם נתעלם מהמנחה, שהיא קרבן מן הצומח, סקירה מהירה של הקרבנות מן החי מעלה כי ישנם שני שיאים שונים לתהליך ההקרבה. אם ניקח את הקטע הראשון של הפרשה (א', ג'-ט') כדוגמה מייצגת, נראה כי בפסוק ה', לאחר הציווי לשחוט את הבהמה, יש הנחיה "והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם וזרקו את הדם על המזבח סביב אֶשֶׁר פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד". לאחר מכן הכהן שב אל הבהמה ומנתח אותה, ולבסוף (פסוק ט') מופיע הציווי כי הכהן יקטיר את הבשר על המזבח "והקטיר הפהן את הכל המזבחה עלה אשה ריח ניחוח לה".

להבאת קרבן יש שני יעדים הלכתיים נפרדים – זריקת הדם והקטר איברים.

הלכתית, ישנו הבדל חשוב בין השניים. זריקת הדם היא תנאי הכרחי למילוי החובה שהקרבן מייצג; במילים אחרות, אם הדם לא נזרק הקרבן נפסל, ויש צורך להביא קרבן אחר. באופן ספציפי, הדם נקשר לרעיון הכפרה. זהו הבסיס לרעיון המוצג על ידי הרמב"ן בתחילת הפרשה, כמו גם על ידי פרשנים והוגים נוספים רבים, שדם הקרבן מייצג את חייו של המקריב, והקרבן ממלא את מקומו של האדם. רעיון זה נתמך על ידי הזיהוי שהתורה עושה בין דם וחיים ("כִּי נֶפֶשׁ הַבֶּשֶׂר בַּדָּם הוּא", ויקרא י"ז, פסוק י"א וכן פסוק י"ד), יחד עם ההצהרה הבאה מיד אחר כך כי "הַדָּם הוּא בְּנֶפֶשׁ יְכַפֵּר" (שם). היה ניתן להסיק בקלות, בהתבסס על סוגיות רבות במסכת זבחים העוסקות בחשיבות זריקת הדם, שהיעד העיקרי של הקרבת הקרבן הוא זריקת הדם, ולכן המשמעות והמטרה של הקרבנות מרוכזות בחלק זה של ההקרבה.

אולם, נראה לי נכון לומר כי מחוץ למסגרת של מסכת זבחים, האסוציאציה העיקרית העולה אצל רובנו בקשר לקרבנות היא שריפת דברים על מזבח. מאותה סיבה, טבעי להגדיר מזבח באותה צורה – מבנה המיועד לשריפה של קרבנות. תיאורים בתורה של קרבנות שמחוץ למסגרת ההלכה – כמו למשל קרבנותיהם של נח (בראשית ח', ב')

דנים, הקשר בין העשן לרוחניות מבוטא על ידי צירוף המילים "ריח ניחוח". ה"ריח" קשור, כמובן, בקשר הדוק ל"רוח". הרמב"ן מצטט בהקשר הזה את המלאך שנגלה למנוח, האומר לו כי אם יוצע לו בשר לאוכל הוא יסרב, אך אם העז תוקרב לה', הוא יטול חלק – על ידי כך שיצטרף ללהבה (עשן) העולה השמימה. הרמב"ן משווה כאן בין אכילה, שהיא פעולה גשמית ומשום כך אינה מתאימה למלאך (וכמובן גם לא לקב"ה), לבין הרחה, הנתפסת כפעולה רוחנית, הנאה של הנפש ולא של הגוף. (זהו הבסיס להכללת הבשמים בהבדלה, על מנת ללוות את הנשמה היתרה בעזיבתה). הבשר הוא המזון של הגוף; העשן, בנושא את ריח הניחוח, הוא מזון הנפש. במילים אחרות, הקטרה היא התהליך שבו אנו ממירים את הסמל האולטימטיבי של הגשמיות, הבשר, והופכים אותו לסמל האולטימטיבי של הרוחניות, העשן העולה השמימה.

אם להרחיב מעט, ניתן להסביר את המשמעות של תהליך זה כלהלן. הבעיה המרכזית של הקשר בין האדם לא-להים היא הפער האינסופי הקיים ביניהם, בין המושלם לפגום ומושחת, בין הנשגב והנצחי לארצי והזמני. בעיה זו אינה קיימת בפאגאניזם פוליתיאיסטי, שם האלים הם חלק מן הטבע ומפזרים בחופשיות לצד בני אדם, אך ביהדות היא נראית בלתי ניתנת לגישור. תשובה אחת לשאלה ניתנת על ידי הקב"ה בפרשת יתרו, כאשר הוא יורד ומדבר אל עם ישראל. הקב"ה מדגיש את האופי המהפכני של מאורע זה כאשר מיד לאחריו הוא מורה למשה לומר לעם ישראל כי **"מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם"** (שמות כ', י"ח). תקשורת, בשני הכיוונים, היא מה שמגשר על הפער. הפער עצמו, עם זאת, נשאר, והשאלה היא האם תתכן השפעה אמיתית. אני טוען כי הקרבנות הם התשובה לשאלה זו. הקרבן יוצר קשר מטאפיסי ממשי בכך שהוא מגשר על הפער, בכך שהוא הופך ממש את הגשמי לרוחני. או, אם להשתמש בדימוי האחר שיש בפסוק (וכמובן שאני מסכים כי זהו אך ורק דימוי), בכך שהוא משתמש במזון שלנו (הבשר) כדי לספק מעין הזנה (ריח) לקב"ה ("ריח ניחוח לה").

כיוון שגשה הוא, מעצם הגדרתו, דו-כיווני, איננו אמורים להיות מופתעים מכך שמקורות שונים רואים בקרבנות התמיד את האמצעי דרכו יורדת פרנסה לעולם מאת ה'. אם הגשמי יכול להפוך לרוחני, אזי הרוחני יכול להפוך לגשמי; במילים אחרות, גשם (תרתי משמע) יכול לרדת מן השמיים. אך זהו כבר נושא אחר.

פתחתי את השיעור בכך שיש שני מוקדים שונים להקרבה, הבשר והדם. בפרשיות הפותחות את הפרשת ויקרא – פרשיות העולה, המנחה והשלמים – זריקת הדם אינה מודגשת, כפי שראינו. בניגוד לכך, כאשר התורה מגיעה לקרבן החטאת (פרק ד'), זריקת הדם תופסת מקום הרבה יותר מרכזי. התורה פותחת בתיאור החטאת הראשונה, חטאת הכהן, ומרחיבה ומפרטת את ההנחיות מה יש לעשות בדם.

הצלחתי לזהות את הפסוק כלל. למרבה המזל היה מראה מקום, וכשחיפשתי את הפסוק גיליתי כי מדובר בפסוק בו אנו עוסקים כעת, ויקרא פרק א' פסוק ט'. הסיבה שלא הצלחתי לזהות את הפסוק היתה שמעולם לא נתקלתי לפני כן בביטוי "turn into smoke" (להפוך לעשן) בהקשר זה. חקירה קצרה הובילה אותי לגלות כי רוב התרגומים היהודיים המודרניים של התורה לאנגלית מתרגמים "הקטיר" כ"הפך לעשן". זוהי נקודת הפתיחה לשיעורנו.

תחילה, שאלה הפוכה: מדוע התורה לא אומרת כי על הכהן לשרוף את הבשר? הנקודה הבאה מבהירה מדוע השימוש בפועל זה אינו מתאים. בשר של קרבן שהושאר מעבר לזמן הקצוב ("נותר") יש לשרוף ("והנותר... באש תשרפו"), ואילו את הפועל להקטיר לא מייחסים אף פעם ל"נותר". הסיבה לכך היא ש"לשרוף" היא פעולה שלילית – שורפים משהו כדי להיפטר ממנו. "להקטיר", לעומת זאת, היא פעולה חיובית; הרבה פעמים היא מופיעה כצירוף "להקטיר לה". אנו מזהים את המילה "להקטיר" עם "להקריב", וכמובן שאף אחד לא מקריב את ה"נותר", אלא נפטר ממנו. באופן דומה, אף אחר לא יתאר את מה שנעשה לחמץ בעוד שבועיים כ"הקטרה", בדיוק בגלל שאין לפעולה היבט חיובי. מאותה הסיבה, לא "שורפים" קרבנות, כיוון שהמטרה אינה להיפטר מן הבשר, אלא "להגיש" אותו לקב"ה במובן מסוים. ל"הקטרה" יש מובן חיובי של העברת האובייקט הלאה; ל"שריפה" יש את המובן ההפוך של שלילת קיומו.

אז מהי המשמעות של הקטרה? התרגומים החדשים לאנגלית מתבססים על ההנחה כי השורש ק.ט.ר משמעותו עשן. זה אכן נכון בשפה הארמית, בה מכונה העשן קוטרא. המילה "קטיר" בעברית מודרנית גם מייצגת סוג של עשן (אדים). בעברית עתיקה ישנה הקטורת, הנשרפת כדי ליצור ריח טוב.

אם כן, אני חושב כי אכן נכון לומר כי המילה "להקטיר" משמעותה "להפוך לעשן". כלומר, פעולת ההקטרה זהה לפעולת השריפה, אך במובן חיובי של טרנספורמציה על ידי האש, ולא במובן השלילי של השמדה על ידי אש. השריפה אינה רק מכלה, אלא גם יוצרת משהו – עשן.

יש שימוש נוסף בפועל להקטיר בתיאור עבודת המשכן, והוא, כמובן, בהקטרת הקטורת. בהקשר של הקטורת, ברור לנו מדוע התורה מעוניינת בהפיכת מרכיבים מסוימים לעשן. העשן הוא התוצאה הרצויה, כיוון שהעשן הוא זה שמפיק את הריח. מדוע אם כן משתמשת התורה בפועל להקטיר גם בהקשר של הקרבנות? האם גם שם אנו מעוניינים בעשן שהוא התוצאה של שריפת הקרבן?

נראה לי כי אם הקרבת בהמה מאופיינת כ"הפיכת הבשר לעשן", אזי המשמעות הפנימית של הפעולה היא "הפיכת החומר לרוח". בלי קשר לפסיקה של גזים ובערה, בעולם התנכ"י והרבני, עשן מסמל משהו רוחני. סמליות זו מתבטאת בתפקיד הכפול שיש למילה "רוח" בעברית, כמסמלת גם את הנפש וגם את תזוזת האויר. (כפילות זו קיימת גם בשפות אחרות, כיוונית ואנגלית). בפסוק בו אנו

"ולקח הפהן המשיח מדם הפר והביא אתו אל אהל מועד:

וטבל הפהן את אצבעו בדם והזה מן הדם שבע פעמים לפני ה' את פני פרכת הקדש:

ונתן הפהן מן הדם על קרנות מזבח קטרת הסמים לפני ה' אשר באהל מועד ואת כל דם הפר ישפך אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אהל מועד" (פרק ד', ה'ז')

תהליך זה חוזר על עצמו, בדרגות שונות של פירוט, בכל החטאות. בעוד שבחלק מן החטאות יש גם הקטרה של החלבים, פרט זה מצוין בפשטות בסוף, ללא האזכור הרגיל של "אשה לה", או הביטוי "ריח ניחוח". להיפך, התורה חוזרת אל המטרה הבסיסית של קרבן החטאת, הלא היא הכפרה האישית, ולא הגישור בין שמים וארץ שהזכרתי קודם.

"ואת כל חלבו יקטיר המזבחה כחלב זבח השלמים וכפר עליו הפהן מחטאתו ונסלח לו:" (ד', כ"ו)

ככלל, כל אזכור של עולה, מנחה או שלמים כולל את הביטוי "אשה ריח ניחוח לה" באחת מצורותיו השונות, והביטוי הזה אינו מופיע בהקשר של החטאת. הסיבה ברורה מאליה. חטאת היא בראש ובראשונה קרבן של כפרה אישית; ואילו מטרתם העיקרית של הקרבנות האחרים היא הקישור בין העולמות העליונים והתחתונים. החטאת היא לכפר, והאחרים הם לריח ניחוח.

באחד המקרים, הבדל זה מודגש אף יותר. בסוף רשימת החטאות, בחטאת הכבש של היחיד, התורה אומרת "והקטיר הפהן אתם המזבחה על אשי ה' וכפר עליו הפהן על חטאתו אשר חטא ונסלח לו:" (ד', ל"ה). נראה כי התורה מציינת כאן בפירוט כי החטאת אינה נכללת בקטגוריה של "אשי ה'". על אף שהיא נשרפת, אין לה את המעמד של "אשה" והיא אינה מיועדת להפוך לעשן.

כיוון שההחרגה של החטאת מ"אשי ה'" ומ"ריח ניחוח" כל כך מודגשת, קיומה של דוגמה יוצאת דופן לכך נעשית בולטת במיוחד. בחטאת העז של היחיד, התורה מסכמת, "והקטיר הפהן המזבחה לריח ניחוח לה" וכפר עליו הפהן ונסלח לו:" (ד', ל"א). בעוד הדגש מושם על מוטיב הכפרה, התורה כוללת את המקרה המסוים הזה גם בקטגוריה של ריח ניחוח, וזאת בניגוד בולט לפסקה הבאה המתארת את חטאת הכבש, השהה בכל מבחינה הלכתית לחטאת העז.

אין לי הסבר טוב לכך. גישה אפשרית יכולה להתבסס על הערה של הנצי"ב לפסוקים כ"ח ו-ל"א בפרק ד', שם הוא מסביר שמבחינה פסיכולוגית, העז קשורה יותר לכפרה, ולכן חטאת העז מובילה לתיקון כללי יותר של האישיות (בהתבסס על הגמרא במסכת סוטה, דף ל"ב עמוד ב). אשאייר לכם להעמיק בהסבר זה.

כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון, תשל"ב

בית המדרש הווירטואלי שלידי ישיבת הר עציון
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דואל: office@etzion.org.il